

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора філософських наук, доцента, професора кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету **Кравченко Алли Анатоліївни**

на дисертаційну роботу

Костючкова Сергія Карповича

«Біофілософська домінанта освітньої концепції в умовах становлення громадянського суспільства»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти.

Проблеми сучасного суспільного розвитку, підпорядковані світовим тенденціям, що базуються на засадах глобалізації, інформатизації, пошуку нових нестандартних рішень та формуванню новітніх технологій, комунікацій, систем. Створення громадянського суспільства стає базовою основою для збереження рівноваги в стрімкому еволюційному русі. Основою такого громадянського суспільства має стати духовна сфера, яка інтенсивно формується на основі взаємопроникнення науки, культури, освіти й релігії.

Зміст глобальної освіти об'єктивується глобальним знанням про планетарний світ, в якому виникає структура глобального громадянського суспільства, світової держави, світового уряду, світового ринку, геокультури, глобальної особистості, зокрема, інформаційної, лінгвістичної. Відбувається формування комунікативної єдності планетарного співтовариства, в якому суспільство трансформується зі стільникового в мережеву структуру. Глобальне знання, в ході привласнення його людиною і розпредмечування в культуру, утворює планетарний світ, що в це й же час також набуває глобальної форми. Вона, глобальна освіта, має низку атрибутивних властивостей, а саме: створює

потенціал свободи особистості, допускає існування різних освітніх траєкторій; має єдині юридичні межі.

Актуальність представленого дослідження не викликає заперечень. Адже в новому освітньому просторі особистість стає глобальною цінністю громадянського суспільства. Людське біологічне життя, перемижуючись із життям соціальним, набуває найвагомішого значення та слугує основним чинником формування новітнього освітнього простору. Саме тому **актуальним** постає дослідження біофілософської домінанти освітньої концепції на сучасному етапі розвитку. Автор влучно зауважує, що модернізація сучасної вітчизняної освіти, здійснювана як реакція на запити й виклики глобалізованого світу, є складним процесом, що носить суперечливий характер. Саме дослідження цих розбіжностей вимагає біофілософського підходу. За твердженням С. К. Костючкова, саме біофілософія окреслює спектр питань, що найбільш повно розкривають життя як явище в усій його повноті, а саме: що є життя, як взаємопов'язані його різноманітні аспекти – екологічні, економічні, соціальні, політичні, духовні, як пізнати явище життя в його багатовимірності і цілісності, як обґрунтувати самоцінність життя і які праксеологічні наслідки матимуть це пізнання й отримане в результаті його знання.

Біофілософський напрям в науці досить молодий, оскільки почав розвиватись в середині ХХ ст., хоча одним з перших, хто поставив питання про необхідність розробки нової філософської картини світу, яка б базувалась на уявленні про життя був В. І. Вернадський. Його ідеї про перехід життя на Землі від біосфери до ноосфери, про єдність живої природи та людства, де людина відіграє вирішальну роль у розвитку планети стали відправним пунктом розвитку біофілософського напрямку. В подальшому розвиток подібних ідей прослідковується в дослідженнях П. Тейяра де Шардена, А. Швейцера, Е. Леруа.

Становлення біофілософії пов'язано з переходом від традиційно-класичного до нового нелінійного, некласичного, ідеалу науки. Цей

некласичний ідеал пізнання спрямований на уявлення про процесуальність, різнорідність, нерівнозначущість і нелінійність буття. Нові трансформаційні зрушення у філософії характеризуються все більшим синтезом філософського і наукового знання шляхом більш глибокого взаємопроникнення філософії і біології.

Інтерпретація автором дисертаційного дослідження питань сучасного освітнього розвитку в рамках біофілософської парадигми є вагомим новаторським кроком в сучасній українській філософії. Автор доводить, що перехід до нової філософсько-освітньої парадигми, в основі якої лежить біофілософська платформа освітнього процесу, потребує усвідомлення домінуючого антропокультурного виміру особистісного й суспільного життя: природи людини з огляду на нові виклики, що постали перед людським суспільством у сучасному світі (ст.26).

Дисертант аналізує значний масив наукового доробку, що охоплює такі напрямки досліджень як філософська антропологія, філософія освіти, біофілософія, біополітика, громадянське суспільство в його філософському, соціально-політичному та в культурно-історичному вимірах.

В результаті ґрунтовного аналізу широкого спектру наукових робіт, автор виокремлює ряд протиріч, що потребують розв'язання та сучасної інтерпретації. Серед цих протиріч – контрадикції між атавістичними традиціями радянської освітньої системи та необхідністю продукування сучасних філософсько-освітніх концепцій розвитку на основі екологічної відповідальності суверенної, освіченої, духовної особистості в умовах глобалізованого й інформатизованого світу; між реальними можливостями держави і суспільства щодо розвитку системи освіти та необхідністю реалізації напрямів і засобів підвищення продуктивності сучасної освіти в контексті адаптації особистості до життя в нових цивілізаційних умовах; між традиційними освітніми парадигмами й такими, що передбачають використання засад біофілософії та біополітики, з метою актуалізації освіти

як інтегративного – інтелектуального, соціального, культурного – чинника формування нового громадянського суспільства (ст. 31).

Виділення цих протиріч зумовили *мету* дисертаційного дослідження, яка полягає в обґрунтуванні біофілософської домінанти освітньої концепції для громадянського суспільства, розробленні біофілософської концепції сучасної освіти та моделі біосоціальної компетентності особистості в вітчизняному освітньому просторі. Меті дисертаційного дослідження відповідає низка конкретних *завдань*, що мають підпорядкований характер та закладають логічно структуровану архітектуру дослідження.

Об'єкт, предмет, мета, завдання, наукова новизна дисертаційної роботи розкриваються через усю роботу, що дозволяє авторові не лише досягнути певних загальних висновків, але й сформулювати власне бачення проблематики дослідження яке відображає чітку авторську позицію.

С. К. Костючков ефективно застосовує багатоманітний методологічний інструментарій, особливе значення з-поміж якого відводиться принципам взаємозв'язку, взаємозумовленості, об'єктивності, історизму, системності й комплексності, які дали змогу виявити діалектичний зв'язок між досліджуваними об'єктами, процесами та явищами.

Автором переконливо концептуалізовано положення про біофілософську домінанту сучасної освітньої концепції в умовах становлення громадянського суспільства, розкрито проблематику формування в особистості природовідповідного і природовідповідального світовідношення, де під природою розуміється не тільки довкілля, а і природа самої людини, а також біологічно стійкий розвиток конкретного суспільства і цивілізації.

Авторські ідеї та положення новизни є цілком обґрунтованими та достовірними. **Наукова новизна** дослідження містить ряд положень, що підсилюють оригінальність авторського пошуку. Дисертант переконливо

доводить, що головне призначення освіти вбачається у продукуванні цивілізаційно затребуваних продуктивних і перспективних сенсів духовного і фізичного буття людини. Ним вперше розроблено теоретичну модель біосоціальної компетентності особистості в вітчизняному освітньому просторі, що охоплює певний комплекс базових параметрів, кожен із яких зумовлює формування компетентності і розглядається як міра природовідповідності й адекватності індивіда вимогам і викликам стійкого розвитку суспільства і людини. Автор влучно визначає потенціал освіти як символічний капітал суспільства, як інструмент адаптації людини і суспільства до постійно змінюваних умов навколишнього середовища (ст. 35). Новизна дослідження прослідковується і у визначенні біополітичного аспекту соціалізації сучасної людини, формулюванні біофілософського імперативу громадянського суспільства, обґрунтуванні соціальної затребуваності становлення вітчизняного громадянського суспільства.

Практична цінність отриманих результатів позначається у виявленні ролі освіти як засобу вдосконалення адаптаційного механізму та підвищення рівня біосоціальної компетентності окремого індивіда, соціуму і планетарної спільноти. Основні теоретичні положення дисертації можуть бути використані у науково-дослідній діяльності, пов'язаній з філософсько-освітньою проблематикою, у підготовці науково-освітніх програм, методичних матеріалів, підручників і навчальних посібників з філософії, філософії освіти, соціальної філософії, дисциплін гуманітарного циклу та проблемно-орієнтованих спецкурсів

Структура дисертації добре продумана, характеризується логічною послідовністю та повнотою задуманого теоретичного аналізу, при здійсненні якого дисертант демонструє ерудицію, опираючись на широке коло теоретичних джерел.

Змістова наповненість автореферату відповідає структурі дисертації. В авторефераті відображено всі необхідні компоненти дисертаційної роботи: актуальність теми дослідження, ступінь наукової розробки

проблеми, мета та завдання дослідження, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна отриманих результатів, теоретичне та практичне значення й апробація результатів дослідження.

Однак, попри загальну позитивну оцінку поданої на розгляд дисертації, варто звернути увагу на дискусійні положення дисертації, позитивне вирішення яких підсилило наукову значущість роботи:

1. На нашу думку, більш доречним було б використання в тексті дослідження замість сполучення «*стійкий розвиток*» (ст. 3, 25, 33-35, 88 і т.д.) термін «*сталий розвиток*», адже саме він є офіційним українським відповідником англійського терміну «*sustainable development*», який, як слушно зауважує в своєму дослідженні дисертант, в науковий обіг увійшов з документів ЮНЕСКО (наприклад, на ст. 25 дисертації автор посилається на документ ЮНЕСКО «*Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*» (2015 р.).

Переклад даного терміну з урахуванням контексту може трактуватись як «життєздатний розвиток», «всебічно збалансований розвиток» або «самопідтримуваний розвиток». Український науковий простір теж більше тяжіє до терміну «сталий розвиток», який, наприклад, використовується у таких працях як *Національна парадигма сталого розвитку України* / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с., або *Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі: колективна монографія* [Аверкіна М. Ф., Андрєєва Н. М., Балджи М. Д., Веклич О. О. та ін.] / НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»; НТТУ «Київський політехнічний інститут»; Вища економіко-гуманітарна школа; Міжнародна асоціація сталого розвитку / за наук. ред. проф. Хлобистова Є. В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2014. – 540 с.

2. У першому розділі «Антропокультурний вимір філософсько-освітніх парадигм в умовах сучасності» розглянуто різні аспекти філософії освіти та наведено концептуальні підходи вчених (від Аристотеля та Г. Гегеля до Е. Тоффлера В. Сухомлинського, А. Запесоцького, Дж. Розенкранца та ін.) щодо трактування мети, завдань як філософії освіти так і окремо освіти. На наш погляд, було б доречним у цьому розділі звернути увагу ще й на сучасний український науковий доробок в галузі філософії освіти, зокрема роботи В. Андрущенка, який має ґрунтовні наукові дослідження саме в межах даної проблематики. (*Конституціалізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір / В. П. Андрущенко, Т. В. Андрущенко, В. Л. Савельєв. – Київ : МП Леся, 2014. – 460 с.; Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів / В. Андрущенко // Філософія освіти. - Київ: Майстер-клас, 2005, №1. - С. 5-17; Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю / Віктор Петрович Андрущенко . – Київ : Товариство "Знання" України, 2004 . – 738 с. та ін.*). Хоча, варто зазначити, що в підрозділі 4.2. «Теоретико-методологічні основи біофілософської освітньої концепції нового громадянського суспільства», дисертант все-таки посилається на роботи С. Клепка, О. Базалука, В. Андрущенка, Е. Герасимової, М. Михальченка (ст. 371-378) та ін. Однак, на наш погляд, доробок цих вчених більше відповідає тематиці першого розділу.

3. В підрозділі 2.1. «Прагматична спрямованість біополітичних знань у сучасній системі освіти» автор розглянув різні підходи до трактування поняття «біополітика», спираючись на дослідження О. Олескіна, Т. Лемке, Д. Кавтарадзе, А. Овсянникова, М. Фуко, Л. Колдуела, Д. Шевчука та ін. Втім, хотілось би побачити більш чітке та структуроване авторське трактування цього терміну, з акцентуванням уваги на конкретних рисах, відмінностях, проявах, оскільки авторська інтерпретація поняття є важливим елементом дисертаційного дослідження.

4. На наш погляд, спірною є доцільність поділу підрозділу 2.2. на три підпункти. Адже решта підрозділів не поділена на більш дрібні елементи,

хоча в них і відображені різні аспекти питань підрозділів. А назва підрозділу «Взаємозв'язок біополітики та філософсько-освітнього знання» і так достатньо вичерпно відображає сутність досліджуваної проблеми. Дотримання єдиної системи поділу на підрозділи сприяла б більш цілісному сприйняттю наукового доробку.

5. У підрозділі 3.1. «Роль соціальної синергії в реалізації резервів і активізації освітнього простору громадянського суспільства» автор підкреслює теоретико-методологічну роль синергетики та в основу дослідження проблематики даного підрозділу ставить *методологію* соціолого-синергетичного підходу як нової парадигми соціального пізнання та методів розробки соціальних технологій в системі освіти (ст. 232). Однак у вступній частині дослідження та в авторефераті дисертації, при переліку методів дослідження, дана методологія автором не згадується. Так само, при характеристиці методології дослідження автор не згадує аксіологічні підходи, хоча весь підрозділ 3.2. «Аксіологічний характер соціальної регуляції освітньої системи в умовах становлення громадянського суспільства» повністю базується на принципах аксіології. В четвертому розділі дисертації автор застосовував метод вільного інтерв'ю, про який теж не згадується у вступній частині. Характеристика застосування даних методів дослідження у вступній частині роботи дала б більш повне уявлення про методологічну базу дисертації.

6. На ст. 387 дисертант описує застосований ним метод вільного інтерв'ю, де в якості респондентів були обрані викладачі та студенти старших курсів (IV і V) Херсонського державного університету, та робить висновки на основі результатів опитання. На нашу думку, доречно було б у

додатках надати приклади хоча б декількох заповнених опитувальних листів, що дало б змогу переконатись у правильності висновків автора.

7. На ст. 402 автор стверджує, що «показовою в такому аспекті є думка А. Кравченка, котрий наголошує...». Мені приємно, що автор цитує мої статті, але хотілось би зауважити, що я не чоловік, а жінка.

Втім, висловлені зауваження істотно не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, як завершеного, самостійного наукового доробку та не перекреслюють новизни основних ідей дисертації.

Подана до захисту дисертація Костючкова Сергія Карповича «Біофілософська домінанта освітньої концепції в умовах становлення громадянського суспільства» за актуальністю і глибиною, обсягом і оформленням, повнотою викладу основних положень і результатів у публікаціях відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 до докторських дисертацій, а її автор – Костючков Сергій Карпович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти.

Доктор філософських наук,
доцент, професор кафедри
філософських та соціальних наук
Київського національного
торговельно-економічного
університету

А.А. Кравченко

